

Tarixchi va pedagog olim Jumek O'rinboyev Asqarovichning

Qoraqalpog'iston ta'lim tarixini o'rganishdagi roli

Mahmudova Nozima

Qoraqalpoq davlat universiteti

Tarix yo'nalishi magistranti

nozimakomiljonova389@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarixchi va pedagog olim, pedagogika fanlari doktori, professor, O'zbekiston va Qoraqalpog'istonda xizmat ko'rsatgan fan arbobi Jumek O'rinboyev Asqarovichning Qoraqalpog'iston ta'lim tarixini o'rganishdagi faoliyati, kitoblari va izlanishlari haqida ma'lumot beriladi. Shu qatorda ushbu maqolada Jumek O'rinboyevning ba'zi kitoblarining qisqacha tahlili ham yoritiladi.

Kalit so'zlar: rus-tuzem maktablari, pedagogika, revolyutsiya, yangi usul maktablari, chor hukumati, general-gubernatorlik, muvaqqat burjua hukumati, sotsiolizm, respublika, maktab-internat.

Jumek Asqarovich O'rinboyev 1906-yilda Shimbay tumanida (hozirgi Usmon Yusupov nomidagi sovxoz) o'rtahol oilada tug'ilgan. U 1920-yilda 14 yoshida maktabga kirib, 1924-yilda boshlang'ich maktabni tugatgan. O'sha yildan Jumek O'rinboyev olti oylik pedagogik kursni tamomlab, Xalqobod shahridagi ikki sinfli boshlang'ich maktabga o'qituvchi bo'ldi. Maktab ikkita binoda joylashgan edi. Maktabda dars beradigan bolalar kam, ular uchun o'quv-uslubiy materiallar yetishmas edi. Shuning uchun yosh o'qituvchi

maktabga imkon qadar ko'proq bolalarni jalb qilishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan. Ko'p o'tmay, o'zining nazariy bilimni oshirish maqsadida Jumek og'a O'rinboyev To'rtko'lda olti oylik kursda o'qidi va uni tamomlagach, Shimbaydagi maktab-internatning mudiri, so'ngra Kommuna maktabining direktori bo'ldi. Shundan so'ng u ko'plab boshqaruv ishlarini bajardi. U ishlagan barcha muassasa hodimlari uning ishlaridan minnatdor edi. 1930-yilda Jumek og'a O'rinboyev mamlakatda savodsizlikni yaxshilash ishlarida faol ishtirok etib, Toshkentdagi SAHIPI fakultetiga o'qishga kiradi. Bu ishda u savodsizlikni yo'q qilish guruhining boshlig'i edi. Talabalar bo'sh vaqtlarida zavod ishchilari oldiga borib, ularga o'qish va yozishni o'rgatdilar. Rabfakni muvaffaqiyatli bitirgach, eng yaxshi talabalar qatorida aspiranturaga qabul qilindi. 1933-34 yillarda Moskvadagi VAIPIN aspiranturasining ikki yillik tayyorgarlik bo'limi talabasi edi. Aspiranturadagi tayyorgarlik kursini muvaffaqiyatli tamomlab, Qoraqalpog'istonga ishga kelib, To'rtko'l shahridagi Qoraqalpog'iston pedagogika kollejiga direktor va o'qituvchi bo'ldi. Fanga qiziqqan yosh o'qituvchi Jumek Asqarovich tez orada yana Moskvaga borib, VAIPIN aspiranturasining yakuniy kursida o'qishni davom ettirdi. 1939-1941-yillarda Moskvada RSFSR Maorif vazirligining Qoraqalpoq maktablari bo'yicha o'quv-pedagogik nashriyotida muharrir bo'lib ishlagan. 1941-yildan boshlab Jumek og'a O'rinboyev Rossiyaning og'ir yillarida Qoraqalpoq davlat o'qituvchilar instituti va pedagogika instituti birlashgan direktori bo'lib ishladi. U bir o'zi bor kuch-g'ayratini ishga solsa ham bir o'zi muvaffaqiyatga erishishiga ishonchi komil emas edi, shuning uchun u bor kuchini malakali o'qituvchilar tayyorlashga bag'ishladi. Jumek O'rinboyev o'zining ilmga bo'lgan katta qiziqishini, ishtiyoqini ko'rsata oldi. Dissertatsiya ishi munosabati bilan Qozon, Olmaota, Toshkent, Sankt-Peterburg, Moskva kutubxonalarida oylab, yillar davomida kitoblar ochdi, arxivlardan kerakli materiallarni to'pladi. Bu uzoq vaqt behuda emas edi. Natijada u 1950-yilda "Qoraqalpoq maktablarining inqilobgacha bo'lgan tarixi ocherklari" mavzusida nomzodlik dissertatsiyasini muvaffaqiyatli himoya qilib, "Pedagogika fanlari kandidati" unvoniga

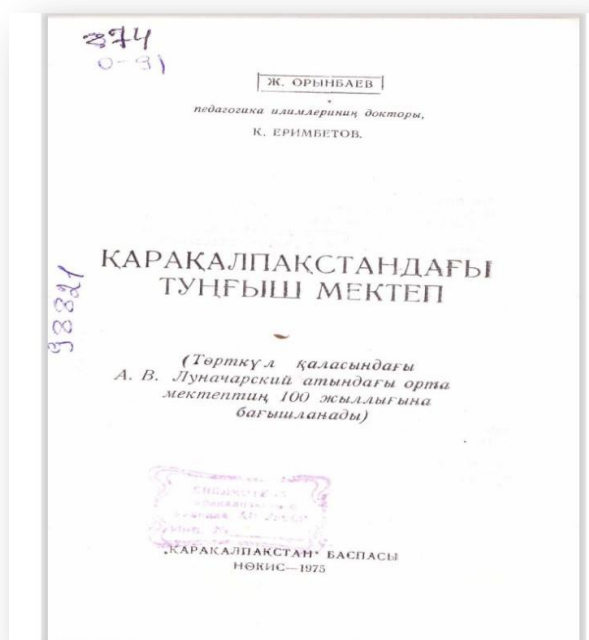
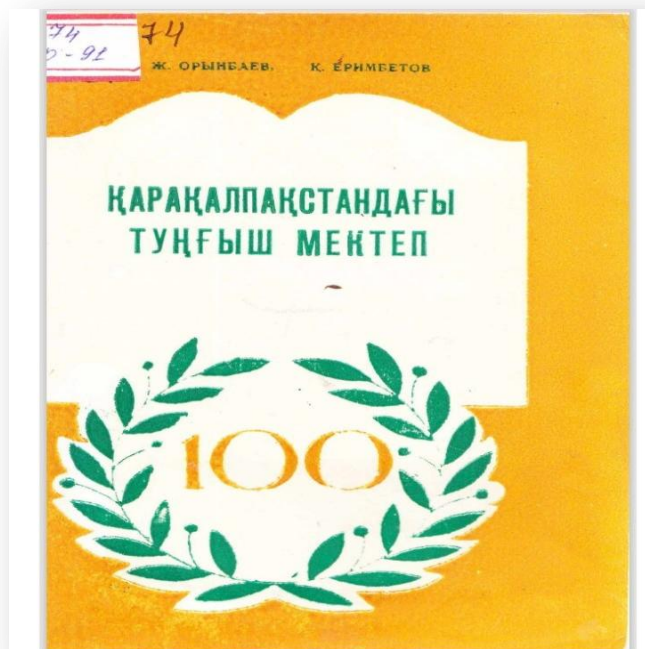

sazovor bo'ldi. Shundan so'ng iste'dodli olim Qoraqalpog'iston Mam Leket pedagogika instituti pedagogika kafedrasida katta o'qituvchi bo'lib ishladi. Ilmga ishtiyoqi, yaxshi o'qituvchilik mahorati tufayli 1957 yildan pedagogika kafedراسi mudiri lavozimida ishlab keldi. Jumek og'a O'rinboyevni fan nomzodi darajasi qoniqtirmay, ilmiy ishini davom ettirdi. Hukumat xalqqa ta'limning asosiy qiyinchiliklari, ularni bartaraf etish yo'llari, ta'lim va ta'lim xodimlarining mehnati haqida ma'lumot berish majburiyatini oladi. Arxivlar, kutubxonalar, izlanishlar, uyqusiz tunlar yana boshlandi. Birodar Jumek bu ishni muvaffaqiyatli yakunlab, "Qoraqalpoq sovet maktabi tarixi (1917-1930)" nomli katta monografik asarini nashr ettirdi va Jumek Asqarovich bu asari bilan pedagogika fanlari doktori, qoraqalpoq xalqi esa Jumek nomini olishga muvaffaq bo'ldi. Og'a O'rinboyev nomidagi birinchi pedagogika fan doktori unvonini oldi. Professor Jumek O'rinboyev respublikamizda pedagogika fanining rivojlanishiga katta hissa qo'shgan va o'zining ilmiy ishlari bilan keng yo'l ochgan. Shu boisdan ham u xalq ta'limi sohasidagi ko'p yillik a'lo xizmatlari uchun O'zbekiston Respublikasi va Qoraqalpog'iston Respublikasi Prezidiumining bir qancha faxriy farmonlari bilan taqdirlangan va 1960-yilda "Minetta farqi" medali bilan taqdirlangan. 1964-yilda Qoraqalpog'iston Soveti Prezidiumining farmoni bilan unga "Qoraqalpog'iston fan va texnika kashshofi" faxriy unvoni berilgan. 1967-yilda esa "O'zbekistonga xizmat qilgan ilm-fan hasadi" unvoni bilan taqdirlangan. 1973 yil 30 martda professor Jumek Asqarovich Orinboyev N. Krupskaya medalini men topshirdim. Xalqimiz shogirdsiz olimni mevasiz daraxt deb biladi. Jumek og'a O'rinboyev respublikamizda ilmiy kadrlar tayyorlashda ham katta xizmat qildi. Uning rahbarligida pedagogika fanlari nomzodlari Shukirjon Negesova, Userbay Alevovlar nomzodlik dissertatsiyalarini muvaffaqiyatli himoya qildilar. Neplegen doktorlik dissertatsiyalarida opponent sifatida qatnashgan. Jumek Ag'a Orinbayev akademiklar Radjabov S. R. Izmoilov A. E., Nepesov G. N., professorlar Qodirov, I.K. Seydov A. R., Sembaev A. N., Be Berdiev T, B bilan do'stona munosabatda bo'lib, ko'p amaliy masalalarni birgalikda o'ylab,

hal qilishardi. Yuqorida aytganimizdek JumeK O'rinboyev Qoraqalpog'iston ta'lim tarixini o'rganish davomida bir qancha kitoblar yozgan. Shunday kitoblaridan biri "Qoraqalpog'istondagi to'ng'ich maktab" deb ataladigan asaridir. Bu asar 1975-yil nashrdan chiqqan bo'lib, To'rtko'l shahridagi A.V.Lucharskaya nomidagi o'rta maktabning 100 yillik yubileyiga bag'ishlab yozilgan hisoblanadi. Bu kitob 2 ta bo'limdan iboratdir. Birinchi bo'lim "Inqilobdan oldingi Qoraqalpog'istonda xalq ta'limi va maktablar" deb nomlanib bu bo'lim o'z ichiga quyidagi bir qancha qismlarni qamrab oladi:

1. Xivani xonligi davrida (1810-1873) Qoraqalpoqlarda xalq maorifi va maktabi.
2. Samoderjaviyaga asoslangan Chor hukumati davrida Qoraqalpoqlarda maorif va maktab. (1873-1917). a)
3. Petro-Aleksandrovskiy shahar maktabi
4. Ayollar mahalla maktabi
5. Rus-tuzem maktablari.
6. Xususiy maktablar
7. Muvaqqat burjua hukumati qoshidagi Amudaryo bo'limidagi xalq ta'limi va maktab (1917).

1-rasm.

Ikkinchi bo'lim esa "Buyuk Oktyabr Sotsialistik inqilobidan keyingi dastlabki yillarda Qoraqalpog'istonda xalq ta'limining rivojlanishi (1917-1924)" deb nomlanib o'z tarkibiga quyidagi qismlarni jamlaydi.

1. Amudaryon bo'limida sovet maktabini tashkil etish uchun kurash (1917-1918).
2. Xorijiy intervensiya va fuqarolar urushi davrida (1918-1920) Amudaryo bo'limidagi sovet maktabi.
3. Qayta tiklash davridagi Amudaryo viloyatidagi sovet maktabi(1921-1925).
4. Maktablarning moddiy resurslari.
5. Pedagogik xodimlar
6. Maktablarning tarbiyaviy ishlari

Yuqoridagi ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki bu kitob Qoraqalpog'iston hududida ilk marta tashkil qilingan maktab haqida keng ma'lumotlar bilan ulasholadi. Bu kitobda 1874-yil avgust oyida bu maktabning ochilishiga sabab bo'lgan shart-sharoitlar, siyosiy vaziyat, hamda ijtimoiy zaruriyatlari to'liq ochib beriladi. Yangi ochilgan maktabning darstlabki o'quv materiallari, moddiy bazasi, ilmiy pedagog kadrlar yetishmasligi va Chor hukumati tomonidan bu maktabni rivojlantirishga oid islohotlari, ajratgan mablag'lari hamda ularning natijasi haqida ma'lumot beradi. Bundan tashqari maktabda dastlabki ochilgan davrlarda qancha o'quvchi o'qigani hamda yilma-yiliga ular soni ortib yoki kamayishi haqidagi qimmatli ma'lumotlarni ham olish mumkin. Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki Jumek O'rinboyev xalqni rivojlantiruvchi yagona kuch ta'limda ekanligini anglab yetgan olim hisoblanadi. Shuning uchun ham xalqqa ta'limni va ta'lim tarixini o'rgatish orqali buyuk kelajakka poydevor qilishga kirishgan edi. J.O'rinboyevning Qoraqalpog'iston ta'limi tarixiga bag'ishlangan kitoblari nafaqat tarixchilarga o'sha davrdagi ma'lumotlarni olish uchun balki pedagog hodimlarga ham metodik qo'llanma

yohud ta'lim tizimida yo'l qo'yilgan eski xatolarni takrorlamaslik hamda yangi fan resurslarini ishlab chiqishda qo'llanma ham bo'la oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. "Көрнекли устазлар" ; — Нөкис; «Билим» 1994 жыл, 68 бет. Қайырбаев Жумырбай, Доспанов Орақбай, Ернашева Рая
2. Қарақалпақстандағы туңғыш мектеп. (Төрткүл қаласындағы А. В. Луначарский атындағы орта мектептің 100 жыллығына бағышланады). Нөкис „Қарақалпақстан" 1975 жыл 84 бет. Орынбаев Ж.
3. "Очерки истории школы в Каракалпакстане" Нөкис „Қарақалпақстан" 1974 жыл, 567 бет. Орынбаев Ж.
4. "Очерки по истории народного образования и школы в Кара-Калпаки" Нөкис-1958 жыл 40 бет „Қарақалпақстан". Орынбаев Ж.